

UOT 34. 341

Gülnarə ŞİRƏLİYEVƏ
AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu, böyük elmi işçi,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
gulya-shiraliyeva@hotmail.com

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ İSLAM ƏMƏKDAŞLIQ
TƏŞKİLATI ÖLKƏLƏRİ İLƏ ƏLAQƏLƏRİ TARİXİNDƏN
(1993-2003)**

**FROM THE HISTORY OF RELATIONS BETWEEN THE
REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND THE COUNTRIES OF THE
ORGANIZATION OF ISLAMIC COOPERATION (1993-2003)**

**ИЗ ИСТОРИИ ОТНОШЕНИЙ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ СО СТРАНАМИ ОРГАНИЗАЦИИ
ИСЛАМСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА (1993-2003)**

Xülasə: Müstəqil Azərbaycan Respublikası İslam Əməkdaşlıq təşkilatına 1991-ci ilin dekabr ayında Dakarda keçirilən sammitə daxil olduğu zaman Təşkilatla və ona üzv ölkələrlə ardıcıl əməkdaşlıq edir. Azərbaycanın suverenliyini ilk qəbul edən, bütün sahələr üzrə tərəfdaşlıq etdiyi İƏT ölkələri sırasında əsas yer şübhəsiz, Türkiyə Cümhuriyyətinə məxsusdur. İƏT-nin üzvü Pakistan İslam Respublikası da Azərbaycanın suverenliyini ilk tanıyan ölkələrdən biridir və beynəlxalq səhnədə hər zaman ölkəmizi dəstəkləyir. Azərbaycan həmçinin İƏT üzvü İran İslam Respublikası, Səudiyyə Ərəbistanı, BƏR, Misir Ərəb Respublikası, Mərakeş Krallığı, Əfqanıstan İslam Respublikası, MDB-nin müsəlman ölkələri ilə siyasi, iqtisadi və mədəni sahələrdə əməkdaşlıq edir.

Açar sözlər: İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, müsəlman ölkələri, Azərbaycanın xarici siyasəti, beynəlxalq əlaqələr, beynəlxalq təşkilatlar

Abstract: Since joining the Organization of Islamic Cooperation at the Dakar Summit in December 1991, the independent Republic of Azerbaijan has consistently cooperated with the organization and its member countries. The first place among the OIC countries with which Azerbaijan cooperates in all spheres, of course, belongs to the Republic of Turkey. The Islamic Republic of Pakistan, a member of the OIC, is also one of the first countries to recognize the sovereignty of Azerbaijan, and always supports

our country in the international arena. Azerbaijan also cooperates with the OIC members—the Islamic Republic of Iran, Saudi Arabia, the United Arab Emirates, the Arab Republic of Egypt, the Kingdom of Morocco, the Islamic Republic of Afghanistan, and the Muslim countries of the CIS in the political, economic and cultural spheres.

Keywords: Organization of Islamic Cooperation, Muslim countries, foreign policy of Azerbaijan, international relations, international organizations

Резюме: Независимая Азербайджанская Республика с момента вступления в Организацию исламского сотрудничества в декабре 1991 года на саммите в Дакаре, последовательно сотрудничает с организацией и странами-наблюдателями. Главенствующее положение среди стран ОИС, с которыми Азербайджан сотрудничает во всех сферах, безусловно, занимает Турецкая Республика. Исламская Республика Пакистан, одной из первых признавшая суверенитет Азербайджана, и постоянно поддерживающая ее на международной арене, также тесно сотрудничает с Азербайджанской Республикой. Постоянные, дружеские отношения в политической, экономической и культурной сферах Азербайджан поддерживает и с другими странами, членами ОИС — Исламской Республикой Иран, Саудовской Аравией, ОАЭ, Арабской Республикой Египет, Королевством Марокко, Исламской Республикой Афганистан, мусульманскими странами СНГ.

Ключевые слова: Организация исламского сотрудничества, мусульманские страны, внешняя политика Азербайджана, международные связи, международные организации

Azərbaycanın islam dünyası ilə münasibətlərində mühüm bağ olan İslam Konfransı Təşkilatı (İKT) 1969-cu ildə Səudiyyə Ərəbistanının təşəbbüsü ilə yaradılmış, təşkilatla ilk əlaqələr sovet hakimiyyəti dövründə, Qafqaz müsəlmanları ruhani idarəsinin sədri Şeyx-ül-islam A.Paşazadənin fəal iştirakı ilə qurulmuşdur. BMT-nin 42-ci sessiyasında (1987-1988) İslam Konfransı Təşkilatı ilə birgə hərəkət haqqında qətnamənin səsverməyə qoyulmadan qəbul edilməsi İKT-nin nüfuzlu beynəlxalq təşkilat statusunun təsdiqi demək idi [15]. Müstəqil Azərbaycan Respublikası İKT sıralarına 1991-ci ilin dekabr ayında Dakarda keçirilən Sammitində daxil oldu və bu təşkilat tariximizin yaddaşına Azərbaycanın üzv olduğu birinci beynəlxalq təşkilat kimi yazıldı [10, s. 644].

İKT nümayəndələri 1991-ci ildə Azərbaycanda olaraq, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh ilə həlli yollarını araşdırma-

raq, problemlə bağlı BMT, Ermənistan, Türkiyə və Rusiya nümayəndələri ilə müzakirələr aparmışlar. 1993-cü ildə İKT-nin xarici işlər nazirlərinin Kəraçidə (Pakistan) keçirilən XXI toplantısında Ermənistana qarşı qətnamə qəbul olundu. 1994-cü ildən başlayaraq Azərbaycanın Səudiyyə Ərəbistanı Krallığındakı səfirinə İKT-nin Baş katibliyi yanında Daimi nümayəndə səlahiyyətləri verildi. Beləliklə, Ər-Riad vasitəçiliyi ilə Ciddə şəhərində (Səudiyyə Ərəbistanı) yerləşən İKT-nin Baş katiblik iqamətgahı, təşkilatın müxtəlif strukturları, o cümlədən İslam İnkişaf bankı arasında məhsuldar iş dövrü başladı [5, s.127].

İKT-nin Qazaxıstanın sədrlik etdiyi və 57 üzv – ölkənin iştirakı ilə baş tutan 38-ci sessiyasında (iyun, 2011) bütün üzv ölkələrin razılığı əsasında Təşkilatın adının dəyişdirilib İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT) adlandırılması qərara alınır. Hazırda, Azərbaycan Respublikasının yeritdiyi siyasi təşəbbüslü dəstəkləyən, həmçinin ölkəmizin sıx siyasi, iqtisadi, hərbi, mədəni əlaqələrə malik olduğu ölkələr içərisində çoxluq İƏT üzvü ölkələrinə məxsusdur.

Asiya kontinentinin Yaxın və Orta Şərqi ölkələri ilə münasibətlər Azərbaycanın xarici siyasətində xüsusi yer tutur. 1993-2003-cü illər ərzində Azərbaycan Respublikası regionun İƏT-a daxil olan İran, Səudiyyə Ərəbistanı, Suriya, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, İordaniya və bir sıra digər ölkələri ilə kifayət qədər geniş ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələr qurmağı bacarmışdır.

Sosializm zəncirlərindən xilas olaraq müstəqilliyini elan etdiyi zaman dan bəri Azərbaycanın suvtərənliliyini ilk qəbul edən, daim yanında olan, bütün sahələr üzrə tərəfdaşlıq etdiyi ölkələr sırasında əsas yer şübhəsiz, Türkiyə Cəmhuriyyətinə məxsusdur. 1991-ci ilin noyabr ayında Azərbaycanın suverenliyi Türkiyə tərəfindən tanınandan sonra Türkiyənin xarici işlər naziri S.Giray bu barədə rəsmi bəyanat yayımlayaraq qəbul edilən qərarın türk xalqının ümtümi qərarı olduğunu bildirmişdi [7, s. 78].

1992-ci ildə Türkiyə ilə Azərbaycan arasında ikitərəfli diplomatik münasibətlərin yaradılması, hər iki ölkədə səfirliklərin açılması Azərbaycan və Türkiyənin daha çox yaxınlaşması ilə yanşı ölkəmizin dünya ictimaiyyətinə inteqrasiyası prosesinə də təkan vermiş oldu. Qısa müddət ərzində ölkələr arasında ticarət taarifləri endirildi, türk şirkətlərinə demək olar ki, iqtisadiyyatın bütün sahələri üzrə güzəştlər verildi. 1992-ci ilin avqustunda Ankarada qarşılıqlı hərbi təlim barədə müqavilənin imzalanması gələcək hərbi əməkdaşlıq üçün perspektivlər açdı [8]. Türkiyə prezidenti T.Ozal Azərbaycanın Ermənistan tərəfindən işğal olunan torpaqları uğrunda mübarizəsində Azərbaycanı dəstəklədiyini dəfələrlə bildirmişdir. 1992-ci ildə Ankarada işğalçı Ermənistanla iqtisadi əlaqələri kəsdi, 1993-cü ildə isə türkiyə-ermənistan sərhədini bağladı.

Azərbaycanın xarici siyasət məsələsində prezident Heydər Əliyev (1993-2003) qlobal proseslərə inteqrasiya edilməsinə xüsusi diqqət yetirir, Türkiyə ilə yanaşı Rusiya və İranla da münasibətləri nizamlamağa, Respublika ətrafında əlverişli siyasi iqlim yaratmağa çalışırdı. O, Azərbaycan neftinin ixracında Türkiyəni əsas marşrut hesab edir, türkiyə-azərbaycan münasibətlərinin daha da genişləndirilməsi istiqamətində çalışırdı. Bakı-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri üzrə danışıqlarda Ankara deklarasiyası önəmli rol oynadı. 26 oktyabr 1998-ci il tarixli bu deklarasiyanı İTƏ üzvləri olan Türkiyə, Azərbaycan, Qazaxstanla yanaşı Gürcüstan da imzaladı [16, s.15]. Danışıqlar 18 noyabr 1999-cu ildə ATƏT-in İstanbul sammitinin gedişi zamanı yekunlaşdı, Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan prezidentləri xammal neftin Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəməri vasitəsi ilə nəql edilməsi haqqında saziş imzaladılar. 2001-ci ilin mart ayında H.Əliyevin Ankaraya səfəri zamanı Azərbaycan qazının Türkiyəyə ixracı barədə razılışma sənədi əldə edildi. H.Əliyevin Ankaraya strateji əhəmiyyət verməsini Türkiyəyə üç rəsmi və iki qeyri-rəsmi səfərləri, həmçinin on beş işçi görüşü təsdiq edir.

Tarix boyunca Azərbaycan dövləti Yaxın Şərqi iri və nüfuzlu dövlətlərindən olan qonşuları İran və Türkiyə ilə yaxın qarşılıqlı münasibətlərdə olmuşdur. Reqionda xüsusi yeri və sözlü olan bu aparıcı dövlətlərlə münasibətlər bütün dövrlərdə Azərbaycanın daxili həyatına və beynəlxalq vəziyyətinə təsir etmişdir. Məhz həmin səbəbdən Azərbaycan diplomatiyasının bu ölkələrlə qurduğu münasibətlərdə regionda mühüm problemlərin həlli zamanı kəşif maraqları nəzərə alınması mühüm şərtlərdən biri olmalıdır. Təəssüf ki, 1993-cü ilin ortalarına qədər Azərbaycanın xarici siyasətində bu vacib prinsip layiqincə nəzərə alınmamışdır. Nəticədə düzgün ölçülüb biçilməmiş xarici siyasət strategiyası Azərbaycanın cənub qonşusu İranla kəskin siyasi-ideoloji qarşıdurmasına səbəb olmuşdu. Artıq, 1993-cü ilin ortalarından Azərbaycan rəhbərliyi İranla münasibətlərini xeyirxah qonşuluq və əməkdaşlıq prinsipləri əsasında davam etdirmək niyyətində olduğunu bildirdi və bu istiqamətdə gərgin, məhsuldar tədbirlər həyata keçirildi. 1993-cü ilin oktyabr ayında H.Əliyev ölkə rəhbəri olduqdan sonra İran Prezidenti Haşimi Rəfsəncani Bakıya rəsmi səfərə gələrək Azərbaycana tam dəstək verəcəyi barədə fikrini söyləmişdi [19]. Görülən tədbirlər nəticəsində, 1993-cü ilin sonları və 1994-cü ilin əvvəllərində İranla münasibətlərdə gərginliyin aradan qaldırılmasına nail olundu. 1997-ci ilin dekabrında Təşkilatın Tehrandə keçirilən VIII sammitində Azərbaycan Respublikasının nümayəndə heyətinə H.Əliyev şəxsən rəhbərlik etdi. Sammitdəki çıxışında Ermənistanın Azərbaycana vurduğu ziyanı ödəmək üçün Azərbaycanın İslam ölkələrini haqq işində Azərbaycanı dəstəkləməyə səslədi [10, s.649].

Əhalisinin sayına görə dünya üzrə beşinci yeri tutan, İTƏ-nin üzvü Pakistan İslam Respublikası ilə Azərbaycan arasında münasibətlər, Azərbaycanın müstəqilliyini əldə etməsindən dərhal sonra bərqərar olmuşdur və bu günə qədər də hər iki ölkə bir-birini beynəlxalq səhnədə dəstəkləməkdə davam edir. Pakistan Azərbaycanın suverenliyini ilk təhəddüdün ölkədən biridir. 1991-ci ilin dekabrın 12-də Pakistan tərəfindən Azərbaycanın müstəqilliyi tanınandan bir neçə ay sonra-1992-ci il iyunun 9-da iki ölkə arasında diplomatik münasibətlər başlamışdır. Ermənistanla heç bir mübahisəli məsələsi olmasa da Pakistan Azərbaycana qarşı işğalçı siyasət səbəbindən Ermənistanı tanımaqdan və bu ölkə ilə hər hansı münasibət qurmaqdan imtina edir.

1993-cü ildə BMT-nin Pakistanın sədrliyi ilə keçirilən toplantısında qəbul edilən 822 nömrəli qətnamə erməni silahı qüvvələrinin Azərbaycan ərazisindən şərtsiz çıxarılmasını əks etdirirdi. 2000-ci ilin yayında İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının Tehrandə keçirilən sammitində Azərbaycan prezidenti H.Əliyevin Pakistan prezidenti Pərviz Müşərrəflə görüşü zamanı tərəflərin bir-birini dəstəkləməsi barədə razılıq əldə edildi [11]. 2001-ci ildə isə Azərbaycan və Pakistan arasında müdafiə və hərbi əməkdaşlıq barədə müqavilə imzalandı. Elə həmin il iki prezidentin İstanbulda İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının sammitində daha bir görüşü baş tutdu. Ümumiyyətlə, Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü ilə bağlı bütün beynəlxalq təşkilatların keçirdiyi müzakirələrdə Pakistan Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, Azərbaycan sərhədlərinin toxunulmazlığı lehinə çıxışlar edir, prinsipial, ədalətli mövqə nümayiş etdirir.

Azərbaycan Respublikası İTƏ-nin yaradılmasında təşəbbüskarlığı üzərinə alan Səudiyyə Ərəbistanı ilə də ictimaiyyətə diplomatik, mədəni, iqtisadi və bir çox digər sahələrdə əməkdaşlıq edir. Azərbaycanın müstəqilliyinin krallıq tərəfindən tanınmasından iki ay sonra, 1992-ci ilin fevralında iki ölkə arasında diplomatik münasibətlər yaradıldı, 1994-1999-cu illərdə səfirliklər fəaliyyətə başladı [20]. 1994-cü ildə Heydər Əliyevin Səudiyyə Ərəbistanına rəsmi səfərini ölkələr arasında əlaqələrin başlanğıcı hesab etmək olar. Səfərin nəticəsi kimi iqtisadiyyat, ticarət, investisiyalar, texnologiya, mədəniyyət və digər sahələr üzrə əsas saziş imzalandı. 1994-1999-cu illərdə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zamanı Səudiyyə Ərəbistanı Azərbaycana yardım göstərən ölkələr sırasına daxil olaraq qaçqın ailələri ərzaq, dərman və digər zəruri tələbat məhsulları ilə təmin etdi. Kral Fəhdin rəhbərlik etdiyi yardım proqramı çərçivəsində 1999-cu ildə müharibədən zərər çəkmiş Azərbaycan vətəndaşlarının Səudiyyə Ərəbistanında mülali kursları keçmələri təmin edildi.

Ərəb dünyasının zəngin dövlətlərindən biri olan Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri (BƏƏ) İTƏ-ın və digər beynəlxalq təşkilatların toplantılarında hər zaman birmənalı mövqə nümayiş etdirərək Azərbaycanın haqq işini müdafiə

edir. 1992-ci ilin sentyabrında diplomatik münasibətlər yaranandan sonra ölkə prezidentlərinin ilk görüşü 1994-cü ilin dekabrında Kasablankada baş tutdu. Görüş zamanı Heydər Əliyev və şeyx Zayed ben Sultan ölkələr arasında əlaqələrin inkişaf perspektivlərini, Azərbaycanca siyasi dəstək, məcburi köçkünlərə humanitar yardım məsələlərini müzakirə etdilər [6]. Azərbaycan Respublikasının İKT-nin beynəlxalq ələmdəki nüfuz və imkanlarından lazımi səviyyədə istifadə edə bilməsi istiqamətində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti H.Əliyevin 1994-cü ilin iyul ayında Səudiyyə Ərəbistanına rəsmi səfəri dönlüş nöqtəsi oldu. Azərbaycan Prezidentinin Kəbəyə ümrə ziyarəti, Səudiyyə Ərəbistanı Kralı Fəhd bin Əbdüləziz Əl-Səudla faydalı danışıqları və İKT rəhbərliyi ilə səmərəli görüşləri müsəlman aləmində ölkəmizə olan maraq və diqqəti daha da artırdı [3, s.64].

1996-cı ilin avqustunda BƏR Azərbaycana humanitar yardım çərçivəsində 300 ton müxtəlif ərzaq göndərdi. 1997-ci ilin iyun ayında Bakı-Dubay aviareysinin açılması BƏR və Azərbaycan arasında ticarət əlaqələrinin genişlənməsinə təkan verdi. Belə ki, 1998-ci ildə ölkələr arasında əmtəə mübadiləsi əvvəlki 1997-ci ildəki 42,9 mln. ABŞ dolları ilə müqayisədə 48,6 mln. ABŞ dollarına çatdı. Bu dövrdə Azərbaycan rəhbərliyi bir sıra sosial-iqtisadi layihələrin həyata keçirilməsi istiqamətində BƏR-in müxtəlif maliyyə institutları ilə fəal münasibətlərə başladı [4, s.326].

Azərbaycanın Afrika ölkələri ilə əlaqələrinə kontinentin və islam dünyasının ən nüfuzlu dövlətlərindən olan Misir Ərəb Respublikası mühüm yer tutur. Misirin kontinentdə, islam dünyasında və ümumiyyətlə dünya siyasətində nüfuz və rolunu nəzərə alan Azərbaycan rəhbərliyi 1994-cü ilin sentyabrında Afrika kontinentində ilk səfirliyini məhz bu ölkədə açdı. Müstəqillik əldə etdiyi ilk zamandan başlayaraq Azərbaycan bu ölkə ilə əlaqələrini intensiv inkişaf etdirirdi və bunun nəticəsi olaraq Misir Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıdı, BMT və İƏT çərçivəsində Azərbaycanın maraqlarını müdafiə siyasəti yürütməyə başladı. Misir və Azərbaycan arasında bir sıra qarşılıqlı səfərlər keçirilmiş, çoxsaylı dövlətlərarası və hökumətlərarası müqavilələr imzalanmışdır.

1994-cü ilin aprel ayında Azərbaycan Respublikasının xarici işlər naziri Həsən Həsənovun Misirə rəsmi səfəri qarşılıqlı münasibətlərin inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Səfər zamanı nazir, Misir prezidenti Hüsni Mübarək və Misirin xarici işlər naziri Əmir Musa ilə danışıqlar aparmış, neft naziri və Milli Məclisin sədri ilə görüşlər keçirmiş, həmçinin Ərəb Dövlətləri Liqasının sessiyasında çıxış etmişdir [9, s.508]. Həmin ilin sentyabr ayında H.Əliyevin BMT-nin Qahirədə müəyyən edilən Beynəlxalq konfransında iştirak üçün işçi səfəri zamanı Misir prezidenti H.Mübarəklə keçirdiyi görüş ikitərəfli münasibətlərdə yeni əməkdaşlıq perspektivləri açdı.

1995-ci ilin noyabr ayında Misir Ərəb Respublikasının nümayəndə heyəti Misir dövlət neft şirkətinin sədri F.Əbdüləziz başda olmaqla Bakıda rəsmi səfərdə oldu və bu səfər zamanı neftəməli avadanlığının Azərbaycanca Misirə ixracı barədə müqavilə imzalandı. 2002-ci ilin oktyabrın 3-də H.Əliyev Misir və Azərbaycan arasında iqtisadi və elmi-texniki əməkdaşlıq üzrə hökumətlərarası birgə komissiyanın tərkibi barədə sərəncam imzaladı [1]. 2003-cü ilin mart ayında Qahirədə İƏT ölkələri üzvlərinin informasiya nazirlərinin 6-cı görüşündə Azərbaycanın nümayəndə heyətinin rəhbəri H.Həsənovun Misirin mətbuat və informasiya naziri ilə keçirdiyi müzakirələr iki ölkə arasında informasiya mübadiləsinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmişdi.

Afrikanın qabaqcıl ölkələrindən və İƏT üzvü olan Mərakeş Krallığı ilə Azərbaycan arasında diplomatik münasibətlər 1992-ci ilin avqust ayında qurulmuş, səfirliklər fəaliyyətə başlamışdır. 1994-cü ildə iki ölkənin xarici işlər nazirlərinin məsləhətləşmələri haqqında protokol imzalandı. 1992-2005-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikası və Mərakeş Krallığı arasında keçirilən müxtəlif səviyyəli görüşlər ölkələr arasında ikitərəfli və çoxsahəli münasibətlərin genişləndirilməsinə imkan vermişdir. 1994-cü ilin dekabr ayında Mərakeşdə İKT-nin VII sammiti baş tutdu. Bu məqsədlə Kasablanka şəhərində olan H.Əliyev sammitdə çıxış edərək işğal olunmuş ərazilərimizdə erməni silahlı qüvvələrinin maddi mədəniyyət abidələrimizi məhv etmələrini iştirakçıların diqqətinə çatdırdı. Sözügündən sammitdə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi və Azərbaycan Respublikasına iqtisadi yardım barədə qətnamə qəbul olundu [5, s.126]. "Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü" adlı qətnamə təşkilatın 1996-cı ilin dekabr ayında xarici işlər nazirləri səviyyəsində Cakarta (İndoneziya) və 1997-ci ilin dekabrında ölkə başçıları arasında Tehrandə keçirilən VIII sammitində bir daha dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırıldı.

1997-ci il dekabrın 8-də Tehran səfəri çərçivəsində H.Əliyev İKT-nin Baş katibi İzzəddin Larakı ilə görüşdü. Sammitdə çıxışı zamanı 1993-1996-cı illər ərzində Rusiyanın Ermənistanı bir milyon məbləğində qanunsuz silah və hərbi texnika göndərməsini vurğulayan ölkə rəhbəri, diqqəti Rusiya ilə Ermənistan arasında 29 avqustda imzalanan hərbi əməkdaşlıq müqaviləsinə yönəldti [5, s.125].

Azərbaycan həmçinin Cənubi Asiya ilə Orta Şərq arasında yerləşən İƏT-in üzvü Əfqanıstan İslam Respublikası ilə də diplomatik əlaqələrə malikdir. Ölkələr arasında ticarət-iqtisadi, elmi-texniki və mədəni əməkdaşlıq barədə protokol imzalanmış, beynəlxalq təşkilatlar (İƏT, BMT, İƏT) çərçivəsində çoxsaylı görüşlər keçirilmişdir. 2001-ci ildə İstanbula iqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının forumu zamanı Azərbaycan Respublikası prezident-

ti H.Əliyev və Əfqanıstan prezidenti N.Karzay arasında təşkil edilən görüş zamanı bu iki ölkə arasındakı münasibətlər geniş müzakirə olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində MDB məkanına daxil olan müsəlman ölkələri ilə münasibətlər də daim diqqət mərkəzində saxlanılır. İslam Əməkdaşlıq təşkilatının üzvlərindən biri olan Özbəkistan və Azərbaycan əlaqələrinin kökləri əslində çox dərinlərə dayanır. Bu iki ölkənin xalqlarını milli adət-ənənə, dil, din, mədəniyyət yaxınlığı birləşdirir. H.Əliyev Mərkəzi Asiyaın nüfuzlu dövlətlərindən biri olan Özbəkistanla ikitərəfli siyasi, iqtisadi, mədəni əlaqələrin inkişafına xüsusi önəm vermişdir. 1996-cı ilin mayında Özbəkistan prezidenti İslam Kərimovun Azərbaycana rəsmi səfəri bu iki ölkənin çoxəsrlik əlaqələrində yeni səhifə açmış oldu. 1997-ci ilin iyun ayında H.Əliyevin Özbəkistan Respublikasına rəsmi səfəri zamanı 20 sənəd imzalanması ölkələr arasında münasibətlərin daha yüksək mərhələyə qədəm qoymasının müddəaçisi idi [17,s.143]. Azərbaycan və Özbəkistan regional və beynəlxalq siyasətin bir çox aktual məsələləri üzrə bənzər mövqə nümayiş etdirirlər. Bu iki ölkə arasında münasibətləri indiyədək nizamlayan sənədlər içərisində Daşkənddə imzalanmış "dostluq və əməkdaşlıq haqqında" 1996-cı il 27 may tarixli, həmçinin "iqtisadi əməkdaşlıq haqqında" 2001-ci il 18 aprel tarixli müqavilələr mühüm yer tutur. Mədəni-humanitar sahədə əməkdaşlığın inkişafında Azərbaycandakı özbək və Özbəkistandakı azərbaycan diasporasının fəaliyyəti son dərəcə önəmlidir [8, s.137].

Azərbaycan Respublikası rəhbərliyi 1992-ci ilin avqust ayından diplomatik münasibətlər qurduğu Qazaxıstan Respublikası ilə də əlaqələri diqqət mərkəzində saxlayır, iki tərəfli ticarət-iqtisadi, mədəni, humanitar əlaqələrin inkişafı istiqamətində tədbirlər həyata keçirir[18]. 1996-cı ilin sentyabrında Qazaxstan Respublikası prezidenti Nursultan Nazarbayev Azərbaycan və 1997-ci ilin iyununda Heydər Əliyevin Qazaxstana səfərləri Azərbaycan-qazaxstan münasibətlərinin möhkəm bündövrəsinə qoydu [12, s.199]. 2000-ci il aprelin 7-də N.Nazarbayevin Azərbaycana rəsmi səfəri zamanı iki ölkə prezidentinin görüşü iqtisadi və siyasi münasibətlərin inkişafını nəzərdə tutan bir sıra sənədlərin imzalanması ilə nəticələndi. Ümumi tarixi köklərə, yaxın mədəniyyətə malik bu ölkələr arasında yaradılan konstruktiv siyasi dialoq bu günə qədər davam etdirilir [15]. Qeyd edək ki, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan hər iki ölkə müxtəlif güc mərkəzlərinin maraqlarının kəsişməsi, coğrafi yeri və təbii resursları baxımından Avrasiya üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Türkdilli dövlətlərdən biri olan və sosializm zəncirlərindən xilas olaraq müstəqil dövlət kimi dünya səhnəsinə çıxan, Azərbaycanla yaxın köklərə, oxşar mədəniyyətə malik Qırğızıstanla münasibətlər də Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində önəmli yer tutur. 1993-cü ilin dekabr ayında

Azərbaycan Respublikası prezidenti Heydər Əliyevin Qırğızıstan Respublikasına ilk səfəri baş tutdu. MDB ölkə başçılarının toplantısı zamanı H.Əliyevin Qırğızıstan prezidenti Ə.Akayevlə təkbətək görüşü keçirildi. 1995-ci ilin avqustunda türkdilli dövlətlərin Qırğızıstanda keçirilən III sammitində H.Əliyev də iştirak etmişdir. 11 noyabr 1996-cı ildə bu iki ölkə arasında əməkdaşlıq haqqında müqavilənin imzalanması hər iki ölkənin münasibətləri möhkəmləndirməkdə maraqlı olduğunu xəbərcisi idi. Bu görüşün davamı olaraq 1997-ci ilin aprel ayında Ə. Akayevin Azərbaycana rəsmi səfəri müxtəlif sahələr üzrə 14 sazişin imzalanması ilə başa çatdı.

1998-ci ilin sentyabr ayında Ə.Akayev İpək yolunun bərpası üzrə TRASEKA layihəsi çərçivəsində Bakıda keçirilən konfransın iştirakçısı oldu. Həmin konfransda bir sıra dövlətlərlə yanaşı daha iki İOT üzvü – Türkiyə və Özbəkistan da iştirak edirdi [13, s.35]. Avropa-Qafqaz-Asiya dəhlizinin inkişafı naminə beynəlxalq nəqliyyat üzrə çoxtərəfli sazişin imzalanması konfransın mühüm nəticəsi kimi tarixə yazıldı.

İOT üzvlüyü dünyada baş verən hadisələrə təsir etmək, beynəlxalq mübahisə və münaqişələrin həllində iştirak etmək, milli maraqları ödəmək, eyni zamanda ölkələrarası çoxtərəfli faydalı əlaqələr yaratmağa imkanı verir. Respublikamızla bağlı bütün qətnamə layihələrinin təqdim etdiyimiz şəkildə, mübahisəsiz, heç bir düzəliş və əlavə edilmədən qəbul olunması bir daha təsdiq edir ki, islam aləmi problemlərimizlə yaxından tanışdır və bizi dəstəkləyir [2,s.27].

Bir çox tədqiqatçı təsdiq edir ki, islam dünyası qloballaşmaya və insan cəmiyyəti qarşısında duran global problemlərin həllinə dəyərli töhvə vermək iqtidarındadır [14, s.98]. İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı BMT-dən sonra dünyada ikinci mühüm beynəlxalq təşkilat rolunu sərbət etməkdə davam edir, getdikcə daha çox problemin həllində sözünü deyir. Təşkilat çərçivəsində görülən tədbirlər və həyata keçirilən proqramlar yoxsulluğun azaldılmasına və məşğulluğun dəstəklənməsinə təsir edəcək, dinc yaşayışa müsbət təsirini göstərməklə yanaşı mütəmən həmrəyliyi aşılayacaq [5, s.133].

Tədqiqatlar göstərir ki, XX əsrin ikinci yarısı beynəlxalq təşkilatların sayının kəskin artması ilə müşahidə olunmuşdur. Bu, obyektiv olaraq dünya səhnəsində baş verən proseslərlə, dinamik inkişaf, eyni zamanda dövlətlərarası münasibətlərin mürəkkəbləşməsi kimi xüsusiyyətlərə izah oluna bilər. Hazırda beynəlxalq münasibətlərin inkişaf prosesində mühüm beynəlxalq təşkilat statusuna malik İOT son dərəcə gərəklili fəaliyyətini davam etdirir, üzv ölkələrin siyasi, ticarət-iqtisadi və bir çox digər sahələrdə əlaqəsini, bir-birinə dəstəyini təmin edir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası və Misir Ərəb Respublikası arasında Hökumətlərarası iqtisadi, texniki və elmi əməkdaşlıq üzrə Müştərək Komissiyasının Azərbaycan Respublikası tərəfindən tərkibi haqqında. <http://www.e-qanun.az/framework/1150-müraciət> tarixi: 04.04.2021
2. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə. Bakı, Mürəcim, 2013, s.84
3. Heydər Əliyev və Şərq, Bakı, 2002, s.212
4. Qasımlı M. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003), II hissə, Bakı, 2015.
5. Məmmədli Ş.R. Azərbaycan İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü kimi, Tarix, insan və cəmiyyət, ADPU, 2019,2 (25), s.126-133
6. Səfir: Heydər Əliyev və Şeyx Zayed tarixdə iz qoymuş liderlərdir. <https://1news.az/az/news/20180301014718108-Sefir-Heyder-Eliyev-ve-Sheyx-Zayed-tarixde-iz-qoymush-liderlerdir-muraciət> tarixi: 08.02.2021
7. Şimşir B. N. eni türk cumhuriyetleri ve Türkiye. 1991 yılındaki gelişmeler / Değişen dünyada Türkiye ve Türk dünyası sempozyumu. Ankara 13 nisan 1992. Ankara, 1992
8. Türkiyə Respublikası Hökuməti ilə Azərbaycan Respublikası Hökuməti arasında qarşılıqlı hərbi təlim-təhsil haqqında müqavilə. 11 avqust 1992 // Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi normativ hüquqi aktların vahid internet elektron bazası. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/22411-müraciət> tarixi: 08.02.2021
9. Азербайджанская Республика, "ADAM MAUSZAGEK", Баку, 2001,s.614
10. Гасанов А. Современные международные отношения и внешняя политика Азербайджана. "Şərq-Qərb", 2007, s.904
11. Из беседы президента Азербайджанской Республики Гейдара Алиева с главой исполнительной власти Исламской Республики Пакистан Парвизом Мушаррафом. Тегеран 9 июня 2000 года. <https://lib.aliyev-heritage.org/ru/9402470.html>- müraciət tarixi: 04.02.2021
12. Исмаилова С. Независимый Азербайджан и взаимоотношения с тюркскими государствами. Тарих və onun problemləri № 3,201, s.197-204
13. Курбанова С. Гейдар Алиев и внешнеполитический курс Азербайджанской Республики. Баку, 2010, s.72
14. Папов В. Исламский фактор в мировой политике Азия и Африка сегодня. №1, 2004
15. Резолюция 42-й сессии Генеральной ассамблеи ООН//Международная жизнь, № 3, 1988
16. Саядов С.А. Азербайджан. Международные связи и взаимоотношения. Азернешр,1998

17. Современные международные отношения. М.,РОССПЕН, 2000, s.143
18. Токаев К.К. Внешняя политика Казахстана в условиях глобализации. Алматы, АО, "САК",2000, с.234.
19. Юнусов А. Азербайджано-иранские отношения и проблема региональной безопасности на Кавказе // Пространство и время в мировой политике и международных отношениях: материалы 4 Конвента РАМИ. Т. 8: Новые тенденции в мировой политике / под ред. В.В. Дегоева, с. 83-118
20. Embassy of Saudi Arabia in Baku, Azerbaijan. www.embassypages.com. Дата обращения: 13.05. 2021